

เทศน์เช้า วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๓

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองแกว อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เมื่อวานไปเผาศพพระเนาะ เวลาพระปฏิบัติ เห็นไหม เวลาพวกเราปฏิบัติกันนี้ กลัวเป็นกลัวตาย เวลาว่าจะเป็นจะตายขึ้นมา นี่เวลานั้นหลอกกว่าจะตาย

นี่เวลาหลอกกว่าปากตาย.. ปากตายคือว่าอะไรจะตายก่อนขอคุณถึงนั้น เราเคยผจญ เหตุการณ์อย่างนี้มามาก แต่เวลาถึงที่สุดแล้วนี่มันอยู่ที่บุญที่กรรม ถึงที่สุดแล้วคนสิ้นอายุขัยมันก็ต้องตายเป็นธรรมดา แต่ตายแบบนี้เพราะเราต้องสู้ เราสู้เพราะมันจะหลอกว่าตาย เวลามันหลอกว่าตายนะ ถ้าจิตเราสติมันดีนะมันเป็นไปได้ แต่เวลามันวูบมันผลออกไปมันก็ตายไป.. สิ่งที่ตายนี้ผลของวิญญะ

เวลาเกิดมาแล้ว นี่เราเกิดมาด้วยบุญกุศล เราเกิดมาเราเป็นมนุษย์ เราถึงมีความรู้สึก มีความนึกคิด มีสิ่งต่างๆ มีพร้อมไปหมดเลย.. แต่ความรู้สึกความนึกคิดนี้.. ความนึกคิดนี้สำคัญมากนะ ความนึกคิดของคนมันเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี มันพัฒนาการที่ดี เห็นไหม เรามีความเชื่อมีความศรัทธา แล้วเรามีการศึกษา มีการพัฒนาการ จิตมันจะพัฒนาของมันขึ้นไปเป็นขั้นๆ นะ มันจะรู้ของมัน มันจะปล่อยวางของมัน

เช่น ! เช่นเวลาเราทำบุญ ใหม่ๆ เราเสียสละเราก็มีความคิดแปลกๆ อยู่ มันตระหนี่ถี่เหนียว มันคิดหาเหตุผล แต่พอเวลามันทำงานชำนาญขึ้นไปแล้วนี่จิตมันจะพัฒนาขึ้นไป พอพัฒนาขึ้นไป การแสดงออกอันนั้น.. นี่ภาษาพูด ภาษาต่างๆ มันสำคัญนะ สำคัญที่เราสื่อสารกัน

แต่ภาษากายนี้เราพยายามจะไม่ให้ออกอย่างนั้น เช่น ! เช่นเวลาที่มีความขัดข้อง หมองใจ เรามีความอะไรไปสะดูใจนี้มันแสดงกิริยาออกเลย เห็นไหม กิริยานั้นเราเก็บไม่อยู่หรือก แล้วคนที่เขาทันนะเขารู้เห็นหมดแหละ นั่นคือกิริยาของกาย

ถ้ากิริยาของกายนั้นมันเพราะอะไร เพราะจิตมันคิดมันแสดงออกอย่างนั้น นี่พูดถึงว่าจิตถ้ามันพัฒนาขึ้นมามาก มันจะพัฒนาของมันขึ้นไป เป็นขั้นเป็นตอนขึ้นไป.. มันพัฒนาเพราะอะไรล่ะ มันพัฒนาเพราะว่าเรามีสติปัญญา เราใคร่ครวญ เราแก้ไข นี่ความคิดของคนมันหลากหลาย มันพัฒนาการขึ้นมา

เราใช้เวลาทำบุญจนเราชำนาญขึ้นมาแล้ว สิ่งนี้เราไม่คิดขื่องเลย พอไม่คิดขื่องเห็นใหม่ เวลาคนทำบุญกันเขาทำบุญเพื่อเอาเกียรติศัพท์ เอาต่างๆ นั่นก็เป็นอย่างหนึ่ง บุญเขาก็ได้ส่วนหนึ่ง แต่เราทำบุญด้วยความบริสุทธิ์สะอาด เห็นใหม่ ปฏิภาหก.. ผู้ให้ด้วยความบริสุทธิ์ เราได้ทรัพย์สมบัติมาด้วยความบริสุทธิ์ เราได้สิ่งต่างๆ มา ขณะที่ให้เราให้ด้วยความบริสุทธิ์ เราให้ด้วยความพอใจ ให้แล้วมีความชื่นใจ

ปฏิภาหก ! ปฏิภาหกเป็นผู้รับ รับแล้วไปสะสม รับแล้วไปเก็บไว้ รับแล้วไม่ได้ใช้ประโยชน์ของเขา แต่ปฏิภาหกรับแล้วเป็นประโยชน์ ผู้รับรับไปเป็นประโยชน์ แล้วใช้ประโยชน์ นี่ปฏิภาหก เห็นใหม่ บุญกุศลเกิดมหาศาล

นี่บุญกุศลเกิดมหาศาลนะ บุญกุศลนี่เป็นการฝึกฝน เป็นการพัฒนาจิตของเราขึ้นมา.. เวลาภาวนาขึ้นมา เห็นใหม่ นี่บุญกุศลนี่มันหมุนในวิภูฏะ มันเป็นผลของวิภูฏะ มันจับเคลื่อนไปในวิภูฏะ แต่เวลาธรรมนี่มันหักวิภูฏะ

“วิภูฏะ-วิวิภูฏะ”

วิวิภูฏะ ! วิวิภูฏะนี่มันทำไมถึงเป็นวิวิภูฏะล่ะ มันมีสิ่งใด เห็นใหม่ ถึงบอกว่าสุตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา.. ปัญญาของคนแต่ละชั้นแต่ละตอน มันเข้าไปแต่ละตอน คนเกิดมานี้ทุกคนเกิดแล้วตายหมด แม้แต่สัตว์เกิดแล้วก็ตาย.. แต่เวลาตายคนเรานี้ณะเวลามันจะตายขึ้นมา ความตายนี้แหละมันทำให้เราทุกคนกลัว ทุกคนว่าเราตายแล้วไปไหน ทุกคนจะละถ้ำละถ้าง

แต่เวลาเราจะเผชิญกับกิเลสมันก็เอาความตายนี้มาหลอกเรา.. ถ้าความตายนี้ความตายโดยสมมุติใจ นี่สมมุติว่าตาย อารมณ์ความรู้สึกว่าตาย พอตายแล้วเราก็นั่นไหว พอหัวนั้นไหวเราก็คล้อยตามมัน

แต่ถ้าเรามีสติปัญญาละ.. เรามีสติปัญญาขนาดไหน เราจะต่อสู้กับมันขนาดไหน ถ้ามีสติละสติมันทันตลอด พอสติมันทันตลอดมันจะตายได้อย่างไรละ ในเมื่อความรู้สึกมันจะตายตลอด เวลาตายมันจะวูบ.. วูบ ! นี่มันจะหกดัวเข้ามาแล้วมันออกจากร่างไป ถ้าออกจากร่างไป นั่นเป็นกรณีหนึ่งของตายในวัฏสงสาร ตายในโลกเขานะ แต่ถ้ากิเลสมันหลอกละ มันเอาอารมณ์อย่างนี้มาหลอกเราแล้วเราก็เป็นลม เห็นไหม คนเป็นลม พอส่งไปโรงพยาบาลมันก็ฟื้นมาตลอดไม่เห็นมันตายซักที

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสลับถึง ๓ หน ก็ช็อกนั้นละ ๓ ครั้ง ถ้าช็อกตายก็ตายนะ แต่ฟื้นมา หลวงปู่มั่นท่านก็บอกว่าท่านช็อกถึง ๓ หน เพราะท่านเป็นไข้ ท่านไม่สบาย นั่งนี้สลับไปถึง ๓ หนนะหลวงปู่มั่น แต่พอท่านบอกว่าท่านนั่งแล้วเป็นไข้ พอ นั่งไปมันก็สลับไปเลย พอรู้สึกตัวขึ้นมาเนี่ย นอนอยู่.. รีบลุกขึ้นมา นั่งต่อนะ พอนั่งต่อก็สู้กับมัน อะไรตายๆ

ถ้าเราสู้กับมัน นี่ธรรมะฟากตาย ฟากตายเพราะอะไร เพราะมันตายโดยสมมุติ แต่ถ้ามันตายจริงๆ ละ มันตายจริงๆ เห็นไหม

นี่เมื่อวานไปเผาศพพระมา เขาตายจริงๆ ตายเพราะว่าเขาหมดอายุขัยของเขา นี่ผลของวิญญูะ เพราะเวลาเขาตายจริงๆ ถ้ากิเลสมันตายละ กิเลสมันตายแล้วความตายไม่มี .. ความตายไม่มี คุณสิ ปัจจุบันนี้ความรู้สึกเรามีใช่ไหม แต่ความรู้สึกเรานี้มันมีความลังเลสงสัย เราารู้สึกว่าอะไร เรามีความคิดอย่างไร แต่พอมันชำระกิเลสทั้งหมดแล้วมันไม่มีความสงสัย

ความรู้สึกนี้ธรรมชาติ.. สิ่งที่เป็นวิมุติสุข วิมุติคือความจริง มันมีความรู้สึกอยู่ มันมีความรู้ของมันอยู่ ทีนี้ความรู้ของมัน มันไม่มีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง ถ้าไม่มีสิ่งใดขาดตกบกพร่องมันจะตายไหม.. มันเคลื่อนไ้ง มันเคลื่อนจากสิ่งที่เป็นสถานะไป สถานะที่เป็นมนุษย์นี่ไง สถานะเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นอินทร์ เป็นพรหมนี่ มันหมดอายุขัยของมัน มันต้องเคลื่อนไปเป็นผลของวิญญูะไป แล้วสิ่งที่มันไม่เคลื่อนละ ! มันคงที่ละ ! เพราะอะไร

เพราะพระอรหันต์ เห็นไหม สอุปาทิเสสนิพพาน.. นี่พระอรหันต์ที่มีชีวิตอยู่ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ๔๕ ปีมีชีวิตอยู่ ครูบาอาจารย์เรามีชีวิตอยู่ นี่สิ้นกิเลส

แล้วแต่มันมีธรรมชาตินี้อยู่ เห็นไหม พอมันไม่เคลื่อน ไม่มีอะไรบกพร่อง แล้วมันตายได้
อย่างไรละ เวลาพระอรหันต์ตายตายได้อย่างไรละ พระอรหันต์ตายนี้มันสลัดร่างนี้ทิ้ง
เพราะอะไร เพราะสอุปาทิเสสนิพพาน

ธาตุ ๔ และขันธ ๕ ภารา หะเว ปัญจักขันธา.. ความรู้สึก ความนึกคิด ความ
เป็นไปนี้เป็นภาวะ เป็นหน้าที่ เป็นอะไรต่างๆ ที่รับผิดชอบมัน แล้วถึงที่สุดมันต้องมี
เพราะอะไร เพราะเราเกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นเทวดา เป็นอินทร์ เป็นพรหม มีธาตุ ๔ และ
ขันธ ๕ ไซ้ใหม่..เทวดามีขันธ ๔ มนุษย์มีขันธ ๕ แล้วเวลาเป็นพรหม พรหมมีขันธ ๑
ขันธ ๑ ก็มีความรู้สึกนั้นอยู่ แต่พรหมยังมีภพมีต่างๆ ของมัน แต่พระอรหันต์ไม่มีภพ ไม่
มีสิ่งต่างๆ เลย นี่ถึงบอกการตายมันถึงไม่มีใจ

การตายไม่มีเพราะว่าการตายนี้มันเป็นผลของวิญญูะ มันเกิดดับ ความเกิดดับ แต่
ธรรมชาติมันไม่มีการเกิดดับ มันมีเวรมีกรรมของมันนี่ตายโดยสมมุติ ก็มันสมมุติว่า
ตาย ความคิดว่าตาย ตกอกตกใจ.. การตายในวิญญูะ ! การตายในวิญญูะคือเราตายจากภพ
จากชาติ เราเกิดจากชาติใหม่.. ก็เสตตายแล้วไม่มีอะไรตาย

จะนั่นกว่าที่มันจะพ้นจากความตาย ข้ามจากความตายนั้นไป ถ้าข้ามความตายนั้น
ไป นี่ก็เสตมันก็รู้ได้ว่าเกิดตายๆ ทุกคนต้องกลัว เราก็รู้ได้ เทวดา อินทร์ พรหมก็รู้ได้..
เทวดานะ เวลาเทวดาจะตาย นี่เทวดาเขามีแสงมีทิพย์เป็นสมบัติของเขา แล้วเวลาใช้
อายุขัยของเขาก็เหมือนเราชราภาพ ชราคร่ำคร่าไป นี่พอเวลาเขาชราคร่ำคร่า แสงนั้นมัน
จะหด มันจะสั้นลง มันจะหมองลงต่างๆ จนถึงที่สุดมันเฉาต่างๆ เขาก็รู้ว่าหมดอายุขัย
ของเขา

นี่เขาก็ต้องตาย.. เขาตายแล้วเขาอวยพรกัน เขาคุยแลกกัน เห็นไหม ว่า “ตายแล้ว
ขอให้เกิดเป็นมนุษย์นะ เป็นมนุษย์แล้วให้พบพระพุทธศาสนานะ ให้ทำบุญกุศลขึ้นมา
ให้เกิดเป็นเทวดาใหม่” เพราะเทวดาเขารู้เรื่องของเทวดา มนุษย์ก็รู้เรื่องของมนุษย์ มนุษย์
คุยกันเรื่องมนุษย์ เรื่องความเป็นไปของโลกนี้ เทวดาก็คุยกันในภพชาติของเขา พรหมก็
คุยกันในภพชาติของเขา แต่เขาไม่รู้ว่ามันเป็นผลของวิญญูะ ไม่รู้ความเป็นไปที่สิ่งนี้มัน
ซับซ้อนไป

แต่จิตเราเวลาภาวนา พอจิตมันสงบเข้ามันจะรู้ของมันนะ ถ้าคนมีอำนาจวาสนา จะรู้ของมันเลยว่า นี่มันสะสมมาอย่างไร เมื่อวานนี้มาอย่างไร เมื่อวานซืนมาอย่างไร เมื่อเดือนที่แล้วมาอย่างไร เมื่อปีที่แล้วมาอย่างไร.. จิตมันเกิดมานี้มันเป็นคนเกิดเอง มันเป็นคนทำเอง มันเป็นคนสัมผัสเอง มันเป็นคนเก็บข้อมูลไว้เอง มันไม่รู้ได้อย่างไร มันรู้! แต่ในปัจจุบันนี้ไม่รู้เพราะเหตุใด ไม่รู้เพราะเราเกิดเป็นมนุษย์ เราเกิดเป็นภพชาตินี้ สัญญาในปัจจุบันนี้มันครอบงำหมดนะ ครอบงำหมด

นี่สัญญาคือความจำ ความจำตั้งแต่เกิดเป็นเด็กนี่เราจำได้หรือจำไม่ได้ขึ้นมา ความจำนี่ขั้น ๕ เห็นไหม ขั้น ๕ สัญญา.. ขั้น ๕ นี่ขั้นของมนุษย์ สัญชาติญาณของมนุษย์มันคลุมไว้ไง แต่ความเป็นมนุษย์มันมีที่ไปที่ไป ความเป็นเทวดา อินทร์ พรหม มันมีที่ไปที่ไป จิตนี้มันมีที่ไปที่ไป.. ความมีที่ไปที่ไป นี่สิ่งนี้มันหมุนไปในวัฏฏะ มันเป็นธรรมชาติของมันอันหนึ่ง แต่เพราะธรรมชาติอันนี้มันหมุนเวียนอันหนึ่งแล้ว เราเกิดมาทำดีทำชั่วมันจะให้ผลกับธรรมชาตินั้น ให้บุญกุศลที่เราแตกต่างกันนี้ไง

ความรู้สึก ความนึกคิด จริตนิสัยของคนแตกต่างกันเพราะว่าการเกิดและการตาย การฝึกหัด พันธุกรรมของมัน มันเปลี่ยนแปลงของมันไปไง แล้วนี่เราเกิดมาเป็นพระ เห็นไหม เราเกิดมาเป็นนักปฏิบัติ เราเป็นพระนี่เราพบพระพุทธศาสนา เราจะทำของเรา เราแก้ไขของเรา ฉะนั้นสิ่งนั้นมันเป็นอุปสรรค มันเป็นเรื่องที่พอเราบอกว่าสิ่งนั้นหนักเกินไป สิ่งนี้เบาเกินไป มันจะทำให้เราอ่อนแอ ทำให้เราไม่เข้มแข็ง

ถ้าเราเข้มแข็ง ถ้าเรามีสติ เห็นไหม สิ่งของมันจะตายนี้เรามีสติอยู่ เรามีสติ เราทำสมาธิ เราเข้าไปสมาธิ.. เรามีสติมีสมาธิ เราเกิดปัญญาที่เป็นโลกุตตรปัญญา ถ้าเราขาดสติ เรามีแต่การตื่นกลัว เวลาวูบมันก็ตายตามวัฏฏะนั้นล่ะ แต่ถ้ามีสติขึ้นมา มันเหนียวรั้งไว้ รั้งไว้รั้งไว้ๆ รั้งไว้ด้วยอะไร

เวลาครูบาอาจารย์ คูลี คนหมดอายุขัยเขายังต่ออายุมาได้.. ต่ออายุ เห็นไหม ต่ออายุหมายถึงว่า คุณองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอยู่ได้อีก สร้างบุญญาธิการมา ๘๐ ปี บุญที่สร้างมา เพราะองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเวลาพูดในพระไตรปิฎกว่า “ในภทกัปนี้ เราเป็นผู้ที่มีอายุ ๘๐ ปี อายุน้อยที่สุด” อายุน้อยที่สุด เห็นไหม คูลี องค์อื่นเขามีอายุมากกว่า

นี่สิ่งที่อายุน้อยที่สุด แต่ถ้าพูดถึงสิ่งที่เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว
นี่มีบารมีธรรม มีอิทธิบาท ๔ ! ผู้ใดมีอิทธิบาท ๔ จะอยู่อีกกัปหนึ่งก็อยู่ได้.. พยายามบอก
พระอานนท์ เทศน์บอกพระอานนท์ให้พระอานนท์อาราธนาถึง ๑๖ หน เพราะพระ
อานนท์ บอกแล้วบอกเล่าพระอานนท์ มารคลใจพระอานนท์จนพระอานนท์เข้าใจไม่ได้
พอมารมันคลใจนะ นี่ตั้งแต่วันมาขบขูชา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอก “มารเอย..
เธออย่าขวนขวายไปเลย อีก ๓ เดือนข้างหน้าวันวิสาขบูชาเราจะปรินิพพาน” ปลงอายุ
สังขารไป

โลกธาตุหวั่นไหว พระอานนท์ถึงได้รู้ พอพระอานนท์ได้รู้ว่านี่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็น
เพราะอะไร ไปถามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

“อานนท์เป็นอย่างนี้เอง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิด ตรัสรู้ ปลงอายุ
สังขาร ปรินิพพาน.. โลกธาตุจะหวั่นไหวอย่างนี้”

ไอ้โฮ.. รู้เลยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร.. ขอแล้วขออีก

“อานนท์ เราบอกเธอแล้วไม่ใช่หรือถึง ๑๖ หน ถ้าเธออาราธนาเรา เราจะปฏิเสธ
เธอถึง ๒ หน หนที่ ๓ เราจะรับอาราธนาของเธอ”

ถ้ารับอาราธนาของเธอคืออยู่อีกกัปหนึ่ง.. นี่การอยู่อีกกัปหนึ่ง กาลในพุทธ
ศาสนานี้พระพุทธเจ้าทำได้ คำว่าต่ออายุไป เราบอกว่าต่ออายุต่อไม่ได้ คนเรามันเป็นไป
ตามกรรม.. ไซ้ ! คนเราเป็นไปตามกรรม แต่คุณงามความดี สิ่งที่เป็นบุญกุศลนี้มัน
ส่งเสริมได้ การเสริมได้ การเสริมนั้นเสริมโดยโลกนะ แต่ครูบาอาจารย์ของเรานี้ทำได้ถ้า
จะทำ

รั้งไว้ๆ นี่ คำว่ารั้งไว้รั้งไว้เพื่ออะไรล่ะ เพราะอะไร เพราะว่าสิ่งที่อยู่และสิ่งที่ดับ
มันก็มีค่าเท่ากัน รั้งไว้คือเพื่อประโยชน์โลก เห็นว่าเป็นประโยชน์มันก็ทำ ถ้าไม่เห็น
ความเป็นประโยชน์นะ นี่มันก็ปล่อย มันก็จบ..

โลกเป็นอย่างนี้ ถึงบอกว่าผลของวิภูฏะ ความเห็นของคนมันมีหลากหลายไป เรา
เป็นนักปฏิบัติ เราเป็นพระ เราต้องมีจุดยืนของเรา เราต้องเข้มแข็งของเรา เห็นไหม มัน
เป็นอย่างนี้มา !

คนเราถ้าเกิดถ้าตายนี่นะมีความเสียใจ คนเกิดมาแล้วมีความทุกข์ความยาก มีความเสียใจรำพันพิไรนี้ น้ำตาที่เก็บไว้แต่ละภพแต่ละชาตินี้ น้ำทะเลสู้อยู่ไม่ได้ แต่น้ำมันเหือดแห้งไป มันหมุนเวียนไป แล้วคิดกันอย่างนี้เราก็เห็นอย่างนี้ตลอด มันต้องเตือนใจเรา เราต้องมีสติปัญญาของเรา

เวลาทำหน้าที่การทำงานทำทุกอย่าง มันก็มีอารมณ์ความรู้สึก มีผลกระทบทั้งนั้นละ ความผลกระทบนั้นนะ แล้วกระทบแล้วกระทบเล่า กระทบแล้วกระทบเล่า เราจะตั้งสติของเราอย่างไร เราจะพาจิตเรา.. พาจิตคือความรู้สึกนึกคิดนี้ ไม่ใช่พาราณายนะ พาความรู้สึกนึกคิดนี้ให้มันผ่านวิกฤติ เวลาเกิดวิกฤติเกิดการบีบคั้นในหัวใจนี้เราจะพามันไปอย่างไร เวลามันมีความสุข มันมีความรื่นเริงนี้เราจะพามันไปอย่างไร.. ตัวจิตนี้ตัวสำคัญ เห็นไหม คิดดี คิดชั่ว มีการกระทำต่างๆ ในหัวใจนี้เราจะพามันเป็นอย่างไร สติปัญญามันจะควบคุมมันได้ แล้วมันจะทำประโยชน์กับเราได้

ฉะนั้นการเกิดการตายในวิภวภูมิก่อนหนึ่ง การเกิดการตายในผลของกิเลสมันก็เป็นอย่างหนึ่ง แล้วถ้าสิ้นกิเลสละ ธรรมนี้มันเกิดตายอย่างไร.. นี่การตายตายแล้วไม่เกิดอีก การตายตายในชีวิตนี้ ชีวิตนี้มีการพลัดพรากเป็นที่สุด เพราะมันมีผล.. ผลเพราะเราสร้างมาเป็นมนุษย์ แล้วมนุษย์นี้ประพฤติปฏิบัติจนสิ้นกิเลสไปแล้ว นี่สิ่งที่เกิดเป็นมนุษย์เห็นไหม สิ่งของมันต้องสละทิ้งเป็นธรรมดา เพราะมันเป็นผลของวิภว

นี่ดอกบัวเกิดจากโคลนตม มันเกิดจากโคลนตม มันมีพัฒนาการของมัน มันเป็นวิภวของมันเป็นแล้ววิภวที่มันออกไปด้วยสังขาร ด้วยมรรคญาณ ด้วยการกระทำของเรา ด้วยปัญญาของเรา ด้วยความหลุดพ้นของเรา แล้วเราจะไม่มาเกิดมาตายอย่างนี้อีก เอวัง